

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A magyar számlálószókról

A számlálószó egyes nyelvekben (például egyes sino-tibeti, thai, ausztronéz, maja nyelvekben) külön szófaj, másokban (például a magyarban) a főneveknek szintaktikailag többé-kevésbé elkülönülő és jelentésében is jellegzetes („egyedestítő”, „individualizáló”) alosztálya. Legtipikusabban „elvon” determinánsok (számnevek, mutató névmások) és „konkrét” jelentésű főnevek (legtipikusabban anyagnevek) között jelennek meg, de előfordulhatnak más szerkezetekben is (például *ez a szál rózsza, egy szál rózsza, egy rózsaszál, a rózsza szálja*). Ha a jellegzetes szóosztály elkülönülését szintaktikai viselkedése alapján nem is lehet pontosan megállapítani, jellegzetes számlálósói pozíciók mindenképpen léteznek. A magyar számlálósók első elemzője HADROVICS LÁSZLÓ volt (1969: 46, 148; 1992: 134–135, 181–184). KLEMM ANTAL „mértékjelölő főneveknek jelzőül való használata” címszó alatt tárgyalta őket (1940: 303). ÁGOSTON MIHÁLY az általa halmazneveknek nevezett szóosztályokon belül mértékneveknek nevezte a számlálószókat, több típusukat különböztette meg, s a velük alkotott szerkezeteket is külön vizsgálta (1993; Ágoston a halmazneveket a melléknévek szófajába sorolta). A magyar nyelv leíró nyelvtanaiban számlálósók expliciten nem szerepelnek, a szinkrón magyar nyelvi szakirodalomban szórványosan *mértéknév, mértékszó, mennyiségsszó*, újabban *osztályozósszó, osztályozó* néven tárgyalják őket.

A számlálószó az angol *classifier* (korábban *measure word* és *numeration*), kínai *liàng-cí* stb. műszók magyar megfelelője. A magyar terminus az 1950-es évektől elsősorban az orientalisták körében terjedt el (egy korai említése: FODOR 1958: 367). A számlálósókról alapvető tanulmány KEITH ALLANÉ (1977), s a témakör vizsgálata a kognitív nyelvészet keretében is ígéretesen folytatódik (például SENFT 2007: 681–682; korábbi átfogó, alapos, ám sajátos szemlélettel megírt monográfia: AIKHENVALD 2003). Az új évezredben a számlálósók nemcsak az elméleti nyelvészetben nyertek jelentőséget, hanem a lexikográfiában is: egy meglehetősen alapfokú, de rendkívül igényes újabb angol–kínai szótár már a szócikkekben külön feltünteti a kínai főnevek számlálószóit (YUAN–CHURCH 2006).

Vegyünk példának egy főnévi csoportot: *ez a három szelet ízletes kenyér*. Ebben az úgynevezett determinánsok (*ez* mutató névmás, *a* névelő, *három* számnév) a főnévi csoport lehetséges jelöltjeit korlátozó grammatikai egységek. Azt szabályozzák, hogy a főnévi csoportban levő leírást milyen módon kell a valóságra vonatkoztatni. A *szelet* számlálószó állhat a mutató névmás és névelő (*ez a szelet kenyér*), továbbá a számnév (*három szelet kenyér*) után is. Mindenesetre figyelemre méltó az alapvető determináns – számlálószó – melléknévi jelző – főnév sorrend.

A számlálósók egyik fő csoportja az osztályozóké, amelyek a főneveket az általuk jelölt entitás típusa szerint, a másik fő csoport, a mérőké pedig a mennyiség terminusaiban specifikálják. Ezeket gyakran további, hasonló szerkezetekben megjelenő szók egészítik ki. A mérő számlálósók megelőzik az osztályozókat, utóbbiak megjelenését

az előbbiekből származtatják. A mérő számlálósók közé sorolhatók a legkülönbözőbb szállítóeszközöket, tartályokat, adagokat és adagolókat jelölő szók (például *kanál, láda, szekér, falat*), amikor mennyiséget jelölnek, valamint a mértékeket jelölő szók. Például a gyümölcsöt jelölő *szőlő* szó az *egy szem / fürt / puttony / kiló szőlő* kifejezésekben szerepel, ugyanez a polyszém szó növényfaj értelmében az *egy fajta szőlő*, földterület értelmében az *egy hektár szőlő* kifejezésben van jelen. A számlálósók szakirodalmában a műszóhasználat a szócsoport, szófaj heterogén összetétele, a nem egészen világos, átmeneti esetek miatt egyelőre nem rögzült.

A világ nyelveiben általában van számlálósó, azonban a különböző nyelvek különböző mértékben hajlamosak számlálószórendszerek kiépítésére. A japán osztályozóké például jelentős részben átvétel a kínaiából (*nin* embereket, *hiki* állatokat, *wa* madarakat, *ko* darabszerű, *hon* hosszúkas, *mai* széles, lapos dolgokat jelölő főneveknek számlálósói stb.).

A jelen vázlatban nem érintem egy számlálószórendszer kiépülésének általános feltételeit, a nyelvtani számmal való összefüggését, a számlálósó használatának kötelező vagy fakultatív jellegét, a számlálósóval ellátott főnevek tulajdonságait stb. Nyelvtipológiai szempontból röviden annyi állapítható meg, hogy a számlálósók megjelenésének az adott nyelv agglutináló jellege nem kedvez (leginkább izoláló nyelvekben hajlamosak megjelenni), nem kedvez továbbá a nyelvtani nem és nyelvtani szám érvényesülése, a morfológiailag (esettel, prepozícióval) jelölt partitívuszos szerkezet megléte sem. A magyar nyelv agglutináló jellege, a nyelvtani szám megléte egyértelműen határt szab a számlálószórendszer kiépülésének.

Az európai nyelvekben általában a 'darab' jelentésű szó megvan, de alig van további osztályozó számlálósó (bár például a 'fej' jelentésű szók gyakran még Európa nyelveiben is gyakran számlálósók), a magyar nyelv dimenziók szerint osztályozó, belső fejlődésnek tulajdonítható *darab, szál* és *szem* rendszere kivételes. Ez a rendszer számlálósókban gazdagabb nyelvekben is fontos részrendszer (KICSÍ 2007: 41–45). Az osztályozó számlálósók elsősorban Délkelet-Ázsia nyelveire jellemzőek, számuk egy-egy nyelvben itt több tucat, egyes közlések szerint annál is több, akár száz is lehet. YUAN BOPING és SALLY K. CHURCH népszerű kínai–angol és angol–kínai szótárának függeléke 84 nominális számlálósót tart számon (2006: 157–163), magyarul érdekes KÉKESI LÁSZLÓ thai–magyar és magyar–thai szótárának függeléke, amely a főbb thai számlálósókat ismerteti, 2003: 515–517).

Más areákban az osztályozó számlálósók már ritkábbak, de Irán térségében, Új-Guineában, Óceániában, szórványosan Amerikában, továbbá ritkán ugyan, de Afrikában és Ausztráliában is előfordulnak (AIKHENVALD 2003). Európában a magyaron kívül elsősorban török nyelvekben, a Volga–Káma-vidék areájának nyelveiben vannak, ugyancsak viszonylag szegényes rendszert képezve osztályozó számlálósók.

Érdemes megvizsgálni, hogy a magyarban a főnevek közül melyek felelnek meg egyáltalán a számlálósóság kritériumainak. Az alábbiakban – egyáltalán a számlálósónak a magyar nyelvleírásban való elhelyezésére – első lépésként, egy disztribúciós vázlatot mutatok be, amelyen sok finomítás eszközölhető. Egy főnév minél több jellemző környezetben fordul elő, annál jobb számlálósó. A nyelvi fokozatosság (*gradience*) vizsgálatakor ugyanis az derült ki, hogy egy szóosztálynak, esetleg szófajnak legjobb képviselői azok a szavak, amelyek a legtöbb jellemző környezetben jelennek meg (AARTS 2007; KICSÍ 2014, 2019).

Az elemzéshez a következő pozíciókat látszik érdemesnek felvenni: 1. mutató névmás – határozott névelő – számlálószó – egyéb főnév; 2. tőszámnév – számlálószó – egyéb főnév; 3. egyéb főnév *-ból/-ből* raggal – tőszámnév – számlálószó; 4. egyéb főnév – számlálószó szóösszetétel; 5. határozott névelő – egyéb főnév – számlálószó *-a/-e/-ja/-je* jellel, feltételezve a kifejezés disztributív értelmét (például *a virág szálja tíz forint*). Az *-a/-e* és a „természetesebb”, a szótaghatárnak jobban megfelelő *-ja/-je* jel váltakozó használata egyes esetekben az elidegeníthetetlen birtoklással is kapcsolatban van; 6. határozott névelő – egyéb főnév – *mindössze* – tőszámnév – számlálószó; 7. tőszámnév – számlálószó, főnevekhez járuló, mértéket kifejező *-nyi* melléknévképzővel – egyéb főnév. Mind a hét esetben azonos számlálószó– egyéb főnév párokat választottam, lehetőleg reprezentatívakat, „egyéb főnév” alatt „egyéb osztályozott főnév” értendő. A * elfogadhatatlan, a ? vitatható szerkezeteket jelöl. Most pedig lássuk egyes, számlálószóként szóba jöhető főnevek viselkedését számlálószói pozíciókban!

A darab: 1. *ez a darab vas*; 2. *két darab vas*; 3. *vasból két darab*; 4. *vasdarab*; 5. *a vas darabja*; 6. *?a vas mindössze két darab*; 7. *?két darabnyi vas*.

A szál: 1. *ez a szál virág*; 2. *két szál virág*; 3. *virágból két szál*; 4. *virágszál*; 5. *a virág szála / szálja*; 6. *a virág mindössze két szál*; 7. *?két szálnyi virág*. (A *szála* és *szálja* bizonyos különbséget mutat.)

A csepp: 1. *ez a csepp víz*; 2. *két csepp víz*; 3. *vízből két csepp*; 4. *vízcsepp*; 5. *a víz cseppje*; 6. *a víz mindössze két csepp*; 7. *két cseppnyi víz*.

A fűrt: 1. *ez a fűrt szőlő*; 2. *két fűrt szőlő*; 3. *szőlőből két fűrt*; 4. *szőlőfűrt*; 5. *a szőlő fűrtje*; 6. *a szőlő mindössze két fűrt*; 7. *két fűrtnyi szőlő*.

A gerezd: 1. *ez a gerezd fokhagyma*; 2. *két gerezd fokhagyma*; 3. *fokhagymából két gerezd*; 4. *fokhagymagerezd*; 5. *a fokhagyma gerezdje*; 6. *a fokhagyma mindössze két gerezd*; 7. *két gerezdnyi fokhagyma*.

A szelet: 1. *ez a szelet kenyér*; 2. *két szelet kenyér*; 3. *kenyéből két szelet*; 4. *kenyér szelet*; 5. *a kenyér szelete*; 6. *a kenyér mindössze két szelet*; 7. *két szeletnyi kenyér*.

A falat: 1. *ez a falat hús*; 2. *két falat hús*; 3. *húsból két falat*; 4. *húsfalat*; 5. *a hús falatja*; 6. *a hús mindössze két falat*; 7. *két falatnyi hús*.

A halom: 1. *ez a halom szemét*; 2. *két halom szemét*; 3. *szemétből két halom*; 4. *szeméthalom*; 5. *a szemét halma*; 6. *a szemét mindössze két halom*; 7. *két halomnyi szemét*.

Az egység: 1. *ez az egység gyógyszer*; 2. *két egység gyógyszer*; 3. *gyógyszerekből két egység*; 4. *gyógyszeregység*; 5. *a gyógyszer egysége*; 6. *a gyógyszer mindössze két egység*; 7. *két egységnyi gyógyszer*.

A fő: 1. **ez a fő legénység*; 2. *két fő legénység*; 3. **legénységből két fő*; 4. **legénységfő*; 5. **a legénység fője*; 6. *a legénység mindössze két fő*; 7. *két főnyi legénység*.

A farka: 1. *ez a farka kutya*; 2. *két farka kutya*; 3. *kutyából két farka*; 4. *kutyafarka*; 5. *a kutya farkája*; 6. *?a kutya mindössze két farka*; 7. *két farkányi kutya*.

A század: 1. *ez a század katona*; 2. *két század katona*; 3. *katonából két század*; 4. *katonaszázad*; 5. *?a katona százada*; 6. **a katona mindössze két század*; 7. *két századnyi katona*. Egy példa a vitatható használatra: 5. *a katona százada* játékkatonákra vonatkozóan elfogadható. Az egyébként törtszámnév *század* főnévként kétféleképpen is számlálószó: egyrészt ’ideálisan száz főből, 3-4 szakaszból álló katonai egység’, másrészt ’évszázad’.

A pár: 1. ez a pár cipő; 2. két pár cipő; 3. cipőből két pár; 4. cipőpár; 5. a cipő párja; 6. *a cipő mindössze két pár; 7. *két párnyi cipő.

A kiló: 1. ez a kiló alma; 2. két kiló alma; 3. almából két kiló; 4. *almakiló; 5. az alma kilója; 6. az alma mindössze két kiló; 7. két kilónyi alma.

Az arasz: 1. ez az arasz cérna; 2. két arasz cérna; 3. cérnából két arasz; 4. *cérna-arasz; 5. a cérna arasza; 6. a cérna mindössze két arasz; 7. két arasznyi cérna.

A hold: 1. ez a hold föld; 2. két hold föld; 3. földből két hold; 4. ?földhold; 5. a föld holdja; 6. a föld mindössze két hold; 7. két holdnyi föld.

A tál: 1. ez a tál bab; 2. két tál bab; 3. babból két tál; 4. babtál; 5. a bab tálja; 6. a bab mindössze két tál; 7. két tálnyi bab. (A tála és tálja bizonyos különbséget mutat. Kicsit furcsa, de a babtál ételnévként elterjedt neologizmus.)

Az óra: 1. ez az óra tanulás; 2. két óra tanulás; 3. tanulásból két óra; 4. *tanulás-óra; 5. a tanulás órája; 6. a tanulás mindössze két óra; 7. két órányi tanulás.

Az év: 1. ez az év henyelés; 2. két év henyelés; 3. henyelésből két év; 4. ?henyelésév; 5. a henyelés éve; 6. a henyelés mindössze két év; 7. két évnnyi henyelés.

A pengő: 1. ez a pengő bér; 2. két pengő bér; 3. bérből két pengő; 4. ?bérpengő; 5. ?a bér pengője; 6. a bér mindössze két pengő; 7. két pengőnyi bér.

A tucat: 1. ez a tucat virgács; 2. két tucat virgács; 3. virgácsból két tucat; 4. *virgács-tucat; 5. a virgács tucatja; 6. *a virgács mindössze két tucat; 7. két tucatnyi virgács.

A százalék: 1. ez a százalék haszon; 2. két százalék haszon; 3. hasznból két százalék; 4. haszonszázalék; 5. ?a haszon százaléka; 6. a haszon mindössze két százalék; 7. két százaléknnyi haszon.

A fajta: 1. ez a fajta kutya; 2. két fajta kutya; 3. kutyából két fajta; 4. kutyafajta; 5. ?a kutya fajtája; 6. *a kutya mindössze két fajta; 7. *két fajtányi kutya.

	1	2	3	4	5	6	7
<i>darab</i>	+	+	+	+	+	?	?
<i>szál</i>	+	+	+	+	+	+	?
<i>csepp</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>fürt</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>gerezd</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>szelet</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>falat</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>halom</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>egység</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>fő</i>	-	+	-	-	-	+	+
<i>falka</i>	+	+	+	+	+	?	+
<i>század</i>	+	+	+	+	?	-	+
<i>pár</i>	+	+	+	+	+	-	-
<i>kiló</i>	+	+	+	-	+	+	+

<i>arasz</i>	+	+	+	-	+	+	+
<i>hold</i>	+	+	+	?	+	+	+
<i>tál</i>	+	+	+	+	+	+	+
<i>óra</i>	+	+	+	-	+	+	+
<i>év</i>	+	+	+	+	?	+	+
<i>pengő</i>	+	+	+	?	?	+	+
<i>tucát</i>	+	+	+	-	+	-	+
<i>százalék</i>	+	+	+	+	?	+	+
<i>fajta</i>	+	+	+	+	?	-	-

Jelen disztribúciós vázlatból az derül ki, hogy eloszlását tekintve nem az alak szerint átfogóan osztályozó *darab* és *szál* a legjobb számlálószó, hanem a *csepp*, *fürt*, *gerezd*, *szelet*, *falat*, *halom*, *egység*, *tál*. A különböző mértékeket, csoportokat, valamint szállítóeszközöket, tartályokat, adagolókat és időegységeket jelölő szók már kevésbé – és nem meghatározott sorrendben – felelnek meg a számlálósóság kritériumainak. A *fajta* már alig számlálószó, szinonimái (*faj*, *nem*, *féleség*, *változat*, *típus*) pedig egyáltalán nem. Az általánosan emberek számlálására szolgáló *fő* kirívóan rossz, alig számlálószó, a *személy* nem számlálószó. Jelen vázlatban a számlálószóként felvett példák pusztán reprezentatívak. A magyarban sok *tucát* főnév mutat valamilyen mértékben, valamelyik jelentésében számlálószoji jelleget. Ráadásul számos főnév alkalmi használatnál számlálószóként viselkedik, elsősorban tőszámnév – számlálószó – főnév szerkezetekben.

Külön figyelmet érdemelnek az *egy* – számlálószó – egyéb főnév szerkezetű idiomatikus kifejezések. Például meghatározatlan, de csekély italmennyiséget, adagot ('amennyit az ember egyszerre megiszik', 'italból egy hajtásra, illetve pohárra való') jelöl a régies *egy ital bor* és a bizalmas *egy pofa bor* kifejezés, viszont az *ez az ital bor* (számlálószoji és nem azonosító értelemben), *két ital bor*, *ez a pofa bor*, *két pofa bor* kifejezések már szokatlanok, a **borból két ital*, **borból két pofa* egyenesen elfogadhatatlanok. További élvezeti szert példának választva a *pipa* szó valamilyen értelemben tartályt jelöl, s *így* számlálószó is egyben, de a több jelentésű, poliszém *egy pipa dohány* ('amennyi a pipába fér; a pipában levő dohány; ennek elszívása, eldohányzása, elpipázása') kifejezésen kívül elvélve szerepel számlálószóként (például *két pipányi dohány*, de **dohányból két pipa*).

Mindenesetre a különböző mértékű számlálósóság a főnevek több csoportját jellemzi, s a magyarban nem mutatható ki disztribúciós elemzéssel jól elhatárolható, koherens szóosztály – leszámítva a számlálószó jelleget alapvetően kijelölő 1. mutató névmás – határozott névelő – számlálószó – egyéb főnév; és 2. tőszámnév – számlálószó – egyéb főnév pozíciókat. A pozíciók hierarchiájában ez a két centrális szerkezet.

Bizonyos, perifériálisabbnak minősíthető szerkezetek léte implikálja más, centrálisabbnak minősíthető szerkezetek létét. Így a tőszámnév – számlálószó főnevekhez járuló, mértéket kifejező *-nyi* melléknévképzővel – főnév szerkezet, sőt a partitívuszos főnév *-ból/-ből* raggal – számnév – számlálószó szerkezet implikálja a két alapvető, centrális szerkezet meglétét. Egy adott nyelvben létező konstrukciók ilyen jellegű, szisztematikus vizsgálata is megkezdődött (például AARTS 2007).

ÁGOSTON MIHÁLY a főnévtől eltérő szófajúnak minősítette a mértékneveket (amik nála a számlálósók megfelelői): „bármely főnév, mely mértéknévül szolgálhat, ilyenkor melléknév, azaz számnévi szófaji értékével szerepel” (1993: 78; aligha tartható vélemény). Az azonban igaz, hogy a számlálósók sajátos pozícióikban másképpen viselkednek, mint egyébként főnévként. Ami a szintaktikai viselkedés jelentésbeli velejáróit illeti, PETHŐ GERGELY a főnevek szabályos poliszémiáit osztályozva külön tárgyalta az ’edény/tartály’ – ’által tartalmazott mennyiség’ és ’mértékegység’ – ’ekkor mennyisége valaminek’ típusokat (2003: 95–96). Így jön létre a számlálósók két legnépesebb csoportja. Mindenesetre a számlálósók döntő többsége, gyakorlatilag valamennyi valamilyen poliszémiát mutat, gyakran a számlálósó jellegét is érintő szabályos poliszémiát (a sajátos szintaktikai pozíció sajátos jelentésosztályba tartozással jár), de jelen vázlatban a számlálósók további tanulmányozásához kulcsfontosságú poliszémia kérdéskörét éppen csak említtem. Az újabb szakirodalom reanalízisnek, újraelemzésnek nevezi azt a folyamatot, amelynek révén egy szó elemzése megváltozik, más szóosztályba kerül, ami már grammatikalizáció is lehet (például AARTS 2007: 87, 147–148).

Különlegességképpen megemlíthető, hogy nem tartozik a legjobb számlálósók közé, de poliszémiával többféleképpen számlálósó a *kör*: ’futópálya egyszeri körülfutása; bizonyos játékokban, különösen kártyában menet, játszma; külön a rulettben a pálya általában többszöri megtétele a golyó által az eredményig; az egész asztaltársaságnak esetenként rendelt italok együttvéve, rund’; például *két kör futás / játék / ital*.

Ha lehet róluk általánosságban beszélni, a számlálósók jellemző közös tulajdonsága, hogy járhatnak az osztó, csoportokat egyedekre bontó értelmű *-nként* disztributívuszi képzővel, amit ragként is számon tartottak. Ez a tulajdonságuk azonban az egyéb főnevek jelentős részével is közös.

Az alkalmi számlálósók a magyarban gyakran a választékosság eszközei. Egy pápai sebészorvos mondta a XIX. század végén egy fogfájós szolgálánynak: „Édes lelkem, én magának ezt a fogát ki nem húzom egy templom bankóért sem” (Závori 1904: 64). Ilyen esetre célzott PETHŐ GERGELY, amikor az ’edény/tartály’ – ’által tartalmazott mennyiség’ szabályos poliszémiatípus tárgyalásakor a szó szintaktikai pozíciója által kiváltott kényszerített típusegyeztetést említette (2003: 96). A számlálósók használata poétikus is lehet, ilyen a *hét asztal vendég* kifejezés a Barcsai-balladában (Az elégetett házasságtörő):

Három halál közzül melyiket választod:
 Vaj főbe lőjjelek, vaj fejedet vegyem,
 Vaj hét asztal-vendégnek vígon gyertyát tartasz? –
 Három halál közzül én is azt választom,
 Hét asztal-vendégnek vígon gyertyát tartok

(Krizsa 1863/1975: 206).

Befejezésképpen elmondható, hogy HADROVICSot követve a magyar nyelvelírásban is használható a számlálósó fogalma, de kérdéses, hogy disztribúciós elemzéssel jól elkülöníthető szóosztályt alkotnak-e a főneveken belül? Egyértelműen lehet viszont bizonyos szerkezetekben jelentkező pozíciókat számlálósóinak minősíteni.

Kulcsszók: szófaj, számlálósó, osztályozósó, disztribúció, poliszémia.

Hivatkozott irodalom

- AARTS, BAS 2007. *Syntactic Gradience: The Nature of Grammatical Indeterminacy*. Oxford University Press, Oxford.
- ÁGOSTON MIHÁLY 1993. *A magyar halmaznevek*. Forum, Újvidék.
- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2003. *Classifiers: A Typology of Noun Categorization Devices*. 2nd edition. Oxford University Press, Oxford.
- ALLAN, KEITH 1977. Classifiers. *Language* 53: 285–311.
- FODOR ISTVÁN 1958. A nyelvtani nem kialakulása 1. *Nyelvtudományi Közlemények* 60: 339–368.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1992. *Magyar történeti jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókinszvizsgálat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÉKESI LÁSZLÓ 2003. *Thai–magyar, magyar–thai kéziszótár*. Thai Kutatásfejlesztési Alapítvány, Krungthep (Bangkok).
- KICSI SÁNDOR ANDRÁS 2007. *Szószemantika*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KICSI SÁNDOR ANDRÁS 2014. Antal László a szófajok kontinuumáról. *Magyar Nyelv* 110: 465–471.
- KICSI SÁNDOR ANDRÁS 2019. Melléknévség. *Magyar Nyelv* 115: 324–326.
- KLEMM ANTAL 1940. *Magyar történeti mondattan 2*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Kriza János 1863/1975. *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. 4. kiadás. Kriterion, Bukarest.
- PETHŐ GERGELY 2003. A főnevek poliszemiája. In: KIEFER FERENC szerk., *Igék, főnevek, melléknevek. Előtanulmányok a mentális szótár szerkezetéről*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 57–124.
- SENF, GUNTER 2007. Nominal classification. In: DIRK GEERAERTS – HUBERT CUYCKENS eds., *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford. 676–696.
- YUAN BOPING – SALLY K. CHURCH 2006. *Oxford Beginner's Chinese Dictionary*. Oxford University Press, Oxford.
- Závori Sándor 1904. *Emlékezzünk a régiekről*. Kner Izidor, Gyoma.

On Hungarian classifiers

Classifiers are words indicating the class to which a noun belongs. They relate to properties such as animacy, humanness and shape, and typically combine with numerals and demonstratives. Classifiers are found in most languages of the world, and in many languages they constitute elaborated systems, e.g., in Chinese and many other languages of Southeast Asia. The two main types of classifiers are sortal and mensural classifiers. A sortal classifier is one which individuates whatever it refers to in terms of the kind of entity that it is. A mensural classifier is one which individuates in terms of quantity. The small system of Hungarian sortal classifiers is unique among the languages of Europe. The paper contains a distributional analysis of Hungarian classifiers, both sortal and mensural.

Keywords: parts of speech, classifier, distribution, polysemy.

KICSI SÁNDOR ANDRÁS

Struktúrája teszi-e a verset műalkotássá?

Szathmári István emlékének

E kérdésre alighanem a legrövidebb elfogulatlan válasz: is!

Vegyünk szemügyre egy látszólag egyszerű példát, Petőfi zsánerképeinek egyik gyöngyszemét:

Befordultam a konyhára,
Rágyújtottam a pipára...
Azaz rágyújtottam volna,
Hogyha már nem égett volna.

A pipám javában égett,
Nem is mentem én avégett!
Azért mentem, mert megláttam,
Hogy odabenn szép leány van.

Tüzet rakott eszemadta
Lobogott is, amint rakta;
Jaj de hát még szeme párja,
Annak volt ám nagy a lángja!

Én beléptem, ő rám nézett,
Aligha meg nem igézett!
Égő pipám kialudott,
Alvó szívem meggyűladott.
(1843)

A vers struktúrája mintegy kristályszerűen áttekinthető. Az első strófa kezdő sorainak egyszerű mondatait *azaz* kötőszóval induló feltételes módú helyesbítés követi (a kategóriára vö. AlakzatLex. 353). A második strófa magyarázó mondattal (*azért ... mert*) tisztázza a korrekciót, a harmadik strófa a szép lány tekintetét a tűz lobogó lángjához hasonlítja (h i p e r b o l a , vö. AlakzatLex. 287). A záró strófa két ellentétes mozgást ír le: *Én beléptem, ő rám nézett és Égő pipám kialudott, Alvó szívem meggyűladott* (e l l e n t é t , vö. AlakzatLex.108). A struktúra elemeit ismert stílári alakzatok alkotják. Egészében a vers struktúrája a közlés érzelmi-gondolati tartalmát szolgálja: a vonzalom hirtelen fellobbanását, ami az *Aligha meg nem igézett* sorban fejeződik ki. Emellett a struktúra egyes elemei is szemantikailag meghatározottak (l. az *alvó szív* és a *tekintet lángja* metaforáit!).

Még e kiragadott példa alapján is jogosnak tűnik a fenntartás ROMAN JAKOBSON ismert tételével szemben, miszerint a nyelv poétikai funkciója „a koncentráció a közleményre

magáért a közleményért” (JAKOBSON 1969: 221). Valójában a nyelv poétikai funkciója egy több rétegből álló multiszemantikai komplexumban valósul meg, amely nyelvi (ritmus, rím, intonáció, hangfestés), lélektani (a szerző alkata, világfelfogása, valóságértékelése), társadalmi (helyhez és időhöz kötött hatások, kultúra) és irodalmi (tradíciók) tényezőket foglal magába. E tényezők jó részben implicit módon hatnak és nem azonos mértékben tudatosulnak a befogadónál, ami az „ahány olvasó, annyi olvasat” feltételezésében nyilvánul(hat) meg, sőt végső fokon ahhoz az abszurd állításhoz vezethet, hogy a költői szöveg tartalmilag „üres” (vö. TODOROV 1975: 385). A valóságban a többféle olvasat között mindig kell lennie egy „kitüntetettnek”, amely legjobban közelíti meg a szerző művészi szándékát, és az elemzésnek ennek feltárására kell törekednie.

Egy esztétikailag értékes verset gondolati és érzelmi tartalmának, struktúrájának (szerkezetének), kép- és szövegalkotó megjelenítésének szerves egysége tesz egyedülálló műalkotássá; ennek az egységnek az alapja kétségtelenül szemantikai természetű.

Kulcsszók: struktúra és tartalom viszonya a költői műalkotásban.

Hivatkozott irodalom

AlakzatLex. = *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Főszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.

JAKOBSON, ROMAN 1969. *Hang – jel – vers*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1969.

ТОДОРОВ, ХРИСТО 1975. Критика литературоведческих взглядов Ролана Барта [1973]. In: *Структурализм: «за» и «против»*. Ред. Е. Я. БАСИН и М. Я. ПОЛЯКОВ. Прогресс, Москва, 1975. 377–394.

Does its structure make a poem a work of art?

The paper aims to show, on the example of a well-known poem of Petőfi, that the poetic function of language is not “the message oriented towards itself”. The structural elements of the poem examined (contrasts, correction, and hyperbole) are organically integrated with its semantic (intellectual and emotional) content and jointly render it a masterpiece of poetic art.

Keywords: structure and semantics of a poetic work.

PÉTER MIHÁLY
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem